

<https://doi.org/10.53656/his2023-3-6-mon>

Reviews and Annotations
Рецензии и анотации

МОНОГРАФИЯ ЗА ЦАР ФЕРДИНАНД И ЕВРОПЕИЗАЦИЯТА НА БЪЛГАРИЯ

Доц. Алека Стрелова

Институт за исторически изследвания –
Българска академия на науките

Миналата година излезе монография, посветена на европеизацията на България по времето на цар Фердинанд (Stoyanovich 2022). Тя няма как да остане незабелязана не само заради респектиращия си обем (834 с.), но и заради темата, която засяга.

По думите на нейния автор: „Да се заловиш с нов прочит на личността и делото на човек с измеренията на цар Фердинанд, е лично, но най-вече обществено предизвикателство“ (Stoyanovich 2022, р. 9). Без съмнение, защото темата за монарха и неговата роля в нова България съзнателно не е била обект на задълбочен академичен интерес не само в годините след неговата абдикация, през десетилетията последвал комунистически режим, но и след демократичните промени от 1989 г. Аристократичен, високомерен, своенравен, капризен, но същевременно разточителен, щедър, с ясно съзнание за владетелската си мисия, Фердинанд остава непознат и недолюбван от своите съвременници. Този далечен и неуловим образ не буди симпатии и не предразполага изследователя да оцени неговото дело.

Историкът проф. Петър Стоянович не за пръв път посвещава изследванията си на монарха (Stoyanovich 1999; Stoyanovich 2017). Но предишните му занимания са сякаш дългата и задълбочена прелюдия към настоящия фундаментален труд, поставил си за цел не само да разкаже за владетеля, но по-важното

– да открие личния му принос в създанието на една европейска България, достойна да заеме своето място сред останалите държави на Стария континент. Самото заглавие на монографията сполучливо дава своето внушение – „Фердинандеум“ е епоха на възходящ модернизационен процес, направляван уверено от амбициозната ръка на монарха. Това е времето на съвместните мирновременни усилия на държавен глава, политици и общество да построят своята образцова държава. Неслучайно изложението приключва с 1912 година, когато България, попаднала в обречената спирала на своите войни за национално обединение, тръгва по друг път на политическото си развитие.

Подходът към проблематиката е решен оригинално с подбирането на отделни области на държавното управление и от живота на обществото като илюстрация ролята на владетеля в първите двадесет и пет години на неговото управление. Книгата има добре премислена структура, състояща се от предговор, осем глави и епилог.

В предговора авторът аргументира своя избор на тема с изричното условие: „Важно е да подчертая, че при цялата му (на цар Фердинанд – б.м., А.С.) заслуга на лице, стожер и мотиватор на процеса на европеизация неговата роля нито е единична, нито този десетилетен устрем към цивилизация би бил успешен без таланта, самочувствието и делото на две поколения следвъзрожденски строители на новата ни държава“ (Stoyanovich 2022, p. 13). Предложената подбрана библиография в текста е широко разгърната в края на книгата и респектира с богатството на ползваните български и чуждоезични заглавия (Stoyanovich 2022, pp. 785 – 834).

Части от първите две глави на настоящата монография („Двете Европи“ и „Генезис и мисия“) са вече публикувани като отделен научен труд (Stoyanovich 2021), но тук те са доразвити и доработени. По-рано имах възможността да споделя своите впечатления за „Пътят към София“ (Strezova 2021), затова ще премина направо към следващите глави на настоящото изследване. Всяка от тях има характера на микромонография с обзорец характер в рамките на голямото изследване: всяка може да се чете сама за себе си, но в интегрална цялост с основното послание за владетелския принос в европеизацията на България.

Трета глава „Армия и офицерски корпус“ (Stoyanovich 2022, pp. 253 – 370) е посветена на влиянието на владетеля върху изграждането на модерната българска армия. Изложението проследява приетото законодателство, касаещо въоръжените сили и илюстрира състоянието на войската с редица таблици и схеми. Текстът излиза далеч отвъд сухата статистика, разказвайки за знаковите лица в ръководния офицерски корпус и взаимоотношенията им с владетеля. Разгледана е темата за войсковия рекрут, кариерното израстване на кандидатите и възможностите за получаване на военно образование. Изтъкнато е и особеното внимание на цар Фердинанд върху развитието на морския и речния флот.

Четвърта глава „Архитектура, строителство, стил“ (Stoyanovich 2022, pp. 371 – 450) разказва за покровителството на просветения монарх над архитектурата, нейните творци и изпълнители. Обграждането му със способни специалисти, носители на европейски дух в строителството, поощряването на техните творчески инициативи са специална грижа на царя. Повествованието избоблява с детайли за архитектите, българи и чужденци, създали облика на модерна България, и разказва за най-емблематичните им постижения. Най-ярко владетелското влияние върху архитектурата може да се проследи в проектирането, строежа и обзавеждането на резиденциите на царското семейство в страната. В хода на цялото изложение е ясно акцентирано и върху вниманието на владетеля върху паркостроителството, озеленяването и залесяването.

Глава пета е посветена на инфраструктурата, транспорта и комуникациите (Stoyanovich 2022, pp. 451 – 500). В нея се вижда държавният напредък в сферата на пътните връзки и съобщенията. Отново снабдена с таблици и статистики, тя добре илюстрира възхода и в тази област на държавното управление. Разгледани са въпросите за водоснабдяването, сградостроителството, с особен акцент върху публичните сгради (училища, болници, култови сгради). Място е отделено и на изграждането на железопътната мрежа на страната, както и на речните и морските пристанища. Важен знак за интереса на монарха към модернизацията в сферата на съобщенията е фактът, че той взема лично участие в откриването на повечето изградени съоръжения и въвеждането им в експлоатация. Повече място е отделено на пощите, телеграфите и телефоните – тема, която е добре позната на автора от предишни негови изследвания (Stoyanovich 2012).

Глава шеста „Образование, наука и култура“ (Stoyanovich 2022, pp. 501 – 586) описва доминираща сфера от обществения живот. Образователният възход и тук е надлежно аргументиран с обзор на нормативната база, приложени множество таблици и статистики. Сам вдъхновен орнитолог и ентомолог, естествоизпитател, цар Фердинанд се явява логичен покровител на науките, съзнателен за ролята на знанието в просперитета на народа. Фигурата на монарха е в основата на създадените научни институции, които оживяват академичния живот в страната: Царската зоологическа градина, Царската ботаническа градина и др. Покровителството на монарха над тази сфера е видимо и засвидетелствано от личните му дарения както и от меценатството му в областта на изкуството.

Глава седма „Благотворителност, възпитание, светски живот“ (Stoyanovich 2022, pp. 587 – 743) е вероятно една неочаквана тема, изведена в контекста на европеизацията, но всъщност личният владетелски пример в тези области е съществен и увеличава обществото по пътя на модерността. Изложението представя част от дарителските инициативи на царското семейство. Всички тези начинания служат за пример сред обществото и възпитават съзнание за отда-

деност на народната кауза и обществена отговорност. Вдъхновяващ пример за висш държавнически ангажимент царят дава и с образованието на своите деца: те са възпитавани в народностни чувства и български дух, техните учители са българи, професионалисти, отдадени на знанието. Важен елемент от публичния образ на царската фамилия е тиражирането на фотографии, пощенски картички и образи, които дават ясна идентификация с народа и българското; изображения, символизиращи приемственост с Първото и Второто българско царство, снимки на царстващите в български народни носии.

Сами горещи адепти на парадната страна във взаимоотношенията и пищния церемониал, цар Фердинанд и майка му княгиня Клементина активно дирижират светския салонен живот в столицата. Богатите менюта, разточителните соарета, атрактивните живи картини са елементи на светската модернизация, които доближават балканското висше общество до Европа.

Значим момент от модернизацията е специалната грижа на монарха за създаването на наградната система на България. Това не е самоцелно, а свидетелства за ролята на протокола в утвърждаването на държавността и изграждането на държавното самочувствие.

В тази глава е засегнат и личният живот на владетеля. Обикновено подобни теми табу остават встрани или са леко загатнати в академичните изследвания. Това не е така в настоящия труд. Деликатно и интелигентно, но същевременно уверено, авторът навлиза в интимния свят на героя си, без притеснение, че особеностите на разказа ще смутят или шокират по-свенливите читатели. Картината не е от най-лицеприятните, но тя разкрива владетелския образ в неговата пълнота, като едновременно поставя и въпроса за морала на младото българско висше общество, което му взаимодейства.

Последната, осма глава на настоящото изследване – „Европеизация чрез седмото изкуство“ (Stoyanovich 2022, pp. 744 – 764), представя досега до модерността през един неочакван ъгъл, този на киното. Акцентът в изложението е участието на българското царско семейство (царят, царицата и княгините Евдокия и Надежда) в пълнометражния игрален филм „Богдан Стимов – из великото време на България – патриотичен спектакъл“ (1916). Случката отново разкрива Фердинанд като човек, изпреварил епохата си. Владетелският каст е абсолютна новост за времето и е отражение не само на вродения интерес на царя към новото, но и манифестира оригиналността му да използва различна чудновата форма да пропагандира националната кауза във време на война. Премиерата на филма е през есента на 1916 г. първо в Германия и Австрия, като по този начин царската инициатива излиза далеч извън рамките на националното и предизвиква значителен международен интерес.

Епилогът на книгата (Stoyanovich 2022, pp. 765 – 784) е полемика с горчивата оценка на историята. Въпреки целенасочените, интелигентно дирижирани и последователни усилия за включването на България в ци-

вилизована Европа, благородните и амбициозни начинания на цар Фердинанд остават в сенките. Доминиращ остава разказът за злодей и единствен виновник за двете национални катастрофи. Авторът оспорва този утвърден наратив, изтъквайки заслугите на монарха в мирновременния период на развитие на България.

В цялото изложение фигурата на цар Фердинанд е представена като водеща, вдъхновяваща и мотивираща промените в подбрани области на обществено-политическия живот. В повечето сфери, като образование, наука, архитектура и стил, благотворителност и светски обноси менторската му роля е силно осезаема. По-смътно видима е мисията му конкретно в законодателството, както и в областите на военното дело и комуникациите, но това е разбираемо като по-строго нормативно дефинирани компетентности на държавното строителство. В тази връзка, следва да се отбележи, че през цялото свое управление, монархът не нарушава Търновската конституция и не излиза извън зададените му в нея конституционни правомощия. Той властва в съюз с партиите, които превъзхожда и доминира.

Монографията изобилства с бележки под линия, които освен данни за ползваните източници представят богати биографични данни за лица и събития, като по този начин се превръщат и в своеобразна енциклопедия на личностите, въввлечени в разказа. Оригинални фотографии, повечето от които се публикуват за пръв път, допълват повествованието и обогатяват възприятието на текста.

Книгата „Фердинандеум. Фердинанд I и европеизацията на България, представена в избрани области на държавното управление и в обществото. 1861 – 1887 – 1912“ носи ново познание за разбирането на една епоха, свързана с изграждането и модернизирването на българската държава. Време на съзидателни управленски усилия и мотивираща обществена подкрепа под амбициозния скиптър на монарха. Фактът, че досега монографията има седем тиража, говори за големия интерес към темата и навременността на настоящия труд.

ЛИТЕРАТУРА

- СТОЯНОВИЧ, П., 1999. *Между Дунав и Нева. Княз Фердинанд I Български в очите на австроунгарската дипломация (1894 – 1898)*. София: Лик. ISBN 954-607-229-X.
- СТОЯНОВИЧ, П., 2012. *Известният непознат. Иван Стоянович – Аджелето (1862 – 1947)*. София: Сиела. ISBN 978-954-28-1091-9.
- СТОЯНОВИЧ, П., 2017. *Междущарствието, кризата и битката за българския трон (1886 – 1887). Солисти и статисти – от Батенберг до Кобург – с поглед върху медийното им отразяване*. София: Захарий Стоянов. ISBN 978-954-09-1161-8.

- СТОЯНОВИЧ, П., 2021. *Пътят към София. Произход, образование и мотивация на принц Фердинанд Сакс-Кобургски и Готски за мисията в България*. Велико Търново: Фабер. ISBN 978-619-00-1341-9.
- СТОЯНОВИЧ, П., 2022. *Фердинандеум. Фердинанд I и европеизацията на България, представена в избрани области на държавното управление и в обществото 1861 – 1887 – 1912*. Велико Търново: Фабер. ISBN 978-619-00-1510-9.
- СТРЕЗОВА, А., 2021. Нови шрихи към портрета на цар Фердинанд. *История*, том 29, № 4, с. 420 – 423. <https://doi.org/10.53656/his2021-4-7-ferdi>.

REFERENCES

- STOYANOVICH, P., 1999. *Between the Danube and the Neva. Prince Ferdinand I of Bulgaria in the eyes of Austro-Hungarian diplomacy (1894-1898)*. Sofia: Lik. ISBN 954-607-229-X.
- STOYANOVICH, P., 2012. *The famous stranger. Ivan Stoyanovich – Adzheleto (1862 – 1947)*. Sofia: Ciela. ISBN 978-954-28-1091-9.
- STOYANOVICH, P., 2017. *The Interregnum, the crisis and the battle for the Bulgarian throne (1886 – 1887). Soloists and extras – from Battenberg to Coburg – with a look at their media coverage*. Sofia: Zahariy Stoyanov. ISBN 978-954-09-1161-8.
- STOYANOVICH, P., 2021. *The road to Sofia. Origin, education and motivation of Prince Ferdinand of Saxe-Coburg and Gotha for the mission in Bulgaria*. Veliko Tarnovo: Faber. ISBN 978-619-00-1341-9.
- STOYANOVICH, P., 2022. *Ferdinandeum. Ferdinand I and the Europeanization of Bulgaria, presented in selected areas of state administration and society 1861 – 1887 – 1912*. Veliko Tarnovo: Faber. ISBN 978-619-00-1510-9.
- STREZOVA, A., 2021. New touches to the portrait of Tsar Ferdinand. *Istoriya-History*, vol. 29, no. 4, pp. 420 – 423. <https://doi.org/10.53656/his2021-4-7-ferdi>.

✉ **Assoc. Prof. Dr. Aleka Strezova**

Web of Science Researcher ID: AAI-6455-2021

ORCID iD: 0000-0002-6818-9941

Institute for Historical Studies

Bulgarian Academy of Sciences

E-mail: a_strezova@ihist.bas.bg